

УДК 376.056.264+88.8+37.013.42

**ВПЛИВ МОВЛЕННЕВОГО НЕДОРОЗВИНЕННЯ
НА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДОШКІЛЬНИКА**

Катерина Пінюгіна

У статті обговорюється поняття соціального інтелекту як чітко узгоджена група здібностей, що розвиваються в процесі соціалізації. Розглядається уявлення про феномен соціального інтелекту в психологічній науці, особливості його формування та розвитку в дитини дошкільного віку. Порушення мовного й когнітивного розвитку в дітей із мовною патологією перешкоджає становленню в них повноцінних комунікативних зв'язків із оточуючими, ускладнює контакти з дорослими і може призводити до ізоляції в колективі однолітків. Недостатній розвиток соціального інтелекту в дошкільному віці ускладнює особистісний розвиток дитини, призводить до появи небажаних рис поведінки.

Ключові слова: соціальний інтелект, мовленнєве недорозвинення дошкільника, труднощі в організації власної мовної поведінки.

**ВЛИЯНИЕ РЕЧЕВОГО НЕДОРАЗВИТИЯ НА ФОРМИРОВАНИЕ
СОЦИАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА ДОШКОЛЬНИКА**

Екатерина Пинюгина

В статье обсуждается понятие социального интеллекта как четко согласованной группы способностей, которые развиваются в процессе социализации. Рассматривается понимание феномена социального интеллекта в психологической науке, особенности его формирования и развития у ребенка дошкольного возраста. Нарушение речевого и когнитивного развития у детей с речевой патологией препятствует становлению у них полноценных коммуникативных связей с окружающими, осложняет контакты с взрослыми и может приводить к изоляции в коллективе сверстников. Недостаточное развитие социального интеллекта в дошкольном возрасте затрудняет личностное развитие ребенка, приводит к появлению нежелательных черт поведения.

Ключевые слова: социальный интеллект, речевое недоразвитие дошкольника, трудности в организации собственного речевого поведения.

**IMPACT OF SPEECH UNDERDEVELOPMENT ON THE FORMING
OF A PRESCHOOLER'S SOCIAL INTELLIGENCE**

Kateryna Pinyugina

The article discusses the concept of social intelligence as clearly agreed set of skills that are developed in the process of socialization. The understanding of the phenomenon of social intelligence in psychological science is considered, as well as peculiarities of its formation and development in a preschool age child. Violation of speech and cognitive development of children with speech pathology prevents them from full-fledged communication links with others, complicates contacts with adults and can lead to the team's isolation of peers. Insufficient development of social intelligence in preschool age hinders the personal development of a child, leads to undesirable traits of behavior.

Key words: social intelligence, speech underdevelopment of a preschooler, difficulties in one's own language behavior.

У ХХІ столітті спостерігається прискорення темпу соціальної орієнтації, що змінює життя людини, яка повинна вміти швидко пристосуватися до оточуючого соціуму, оптимізувати свою діяльність у новій ситуації, правильно розуміти поведінку інших людей, налагоджувати міжособистісні відносини, а це означає, що проблема соціального інтелекту стає все більш актуальною.

Поняття соціального інтелекту вперше введене в психологічну теорію та обґрунтоване американським

психологом Е. Торндайком ще у 1920 році. При цьому Е. Торндайк наголошує на значущості далекоглядності в міжособистісних стосунках суб'єкта з іншими, що дозволяє людині з високим рівнем соціального інтелекту досить добре вживатися з іншими людьми.

У 1937 році Г. Олпорт пов'язав соціальний інтелект зі здатністю висловлювати швидкі, майже автоматичні судження про людей, прогнозувати найбільш вірогідні реакції людини. Соціальний інтелект, на думку

Г. Олпорта, – особливий «соціальний дар», що забезпечує комфортну стабільність у відносинах із людьми, продуктом якого є соціальне пристосування, а не глибина розуміння [3].

Суттєвий внесок у розробку методів дослідження соціального інтелекту зробив американський психолог Дж. Гілфорд у 1967 році. Він створив власну концепцію інтелекту, однією зі складових якої виявився соціальний інтелект. Учений розглядав соціальний інтелект як систему здібностей, відносно незалежних від чинника загального інтелекту, тісно взаємопов'язаних із пізнанням поведінкової інформації [2].

Найбільш повною представляється модель соціального інтелекту, що описана в концепції професора О. І. Савенкова [4].

На основі існуючих теорій ним виділено три групи здібностей, що описують соціальний інтелект: пізнавальні, емоційні та поведінкові. На думку професора, кожна з цих груп може бути представлена таким чином:

1. Пізнавальні:

- **соціальні знання** – знання про людей, спеціальних правил, розуміння інших людей;
- **соціальна пам'ять** – пам'ять на імена, обличчя;
- **соціальна інтуїція** – оцінка почуттів, визначення настрою, розуміння мотивів учинків інших людей, здатність адекватно сприймати поведінку в рамках соціального контексту;
- **соціальне прогнозування** – формулювання планів власних дій, відстеження свого розвитку, рефлексія власного розвитку й оцінка невикористаних альтернативних можливостей.

2. Емоційні:

- **соціальна виразність** – емоційна

виразність, емоційна чутливість, емоційний контроль;

- **співпереживання** – здатність входити в становище інших людей, ставити себе на місце іншого;
- **здатність до саморегуляції** – уміння регулювати власні емоції та власний настрій.

3. Поведінкові:

- **соціальне сприйняття** – уміння слухати співрозмовника, розуміння гумору;
- **соціальна взаємодія** – здатність і готовність працювати спільно, здатність до колективної взаємодії та до найвищого типу цієї взаємодії – колективної творчості;
- **соціальна адаптація** – уміння пояснювати і переконувати інших людей, здатність уживатися та бути відкритими з ними.

Соціальний інтелект у дитячому віці – це можливість надбання дитиною здатності орієнтуватися у відносинах людей, ситуаціях міжособистісного спілкування та формування вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Більшість дітей раннього віку у своїх взаєминах із оточуючими не відчувають потреби в соціальному інтелекті до тих пір, доки не відбувається зіткнення інтересів дитини з оточуючими людьми. Це вже початкова форма соціального інтелекту. Діти починають розуміти, що можуть маніпулювати комунікативними партнерами, використовуючи штучно створені ними моделі поведінки.

У 3–4 роки з'являються перші форми соціального інтелекту. У 3 роки діти набувають здатність планувати події реального життя.

У 4 роки діти розуміють, що їх можуть обманювати і що вони можуть

теж говорити неправду, починають розуміти поведінку інших людей.

У 5 років розуміють, що люди можуть обманюватися самі.

У 6 років і старше соціальний інтелект носить більш високий характер розвитку – вплив на партнера, уміння вводити в оману для того, аби використовувати приховані можливості комунікації.

До розуміння соціальної причинності діти приходять у 5–7 років. У старшому дошкільному віці вони цілком опановують соціальну функцію мови. Дізнаються, що мова відображає соціальний статус людей, їх ролі, добре розуміють, що слова, тон, яким вони вимовляються, форма спілкування залежать від відносин, що склалися між людьми, які спілкуються. Діти досить швидко сприймають нюанси мови і пристосовуються до ролей.

У цей період сприйняття стає осмисленим та аналізуючим. Навчання соціального інтелекту відбувається в повсякденному житті. Недостатній розвиток соціального інтелекту в дитячому віці призводить до появи в дітей агресивності, замкнутості, і як наслідок, відторгнення однолітками.

Особливості становлення соціального інтелекту в дітей старшого дошкільного віку проявляються під час вирішення дитиною міжособистісних проблем, зокрема в умінні вибрати стратегії соціальної поведінки, застосовувати їх при вирішенні соціальних завдань. Велику роль при цьому відіграють самооцінка, емоції та внутрішні установки самої дитини.

Для формування особистості та міжособистісних відносин найсприятливішим є дошкільний вік. Велике значення для становлення особистості дошкільника мають сформовані важливі психофізіологічні властивості та якості. Недостатній розвиток соціального інтелекту в дошкільному віці ускладнює

особистісний розвиток дитини, призводить до появи небажаних рис поведінки. Дитина починає вважати агресивність або замкнутість кращим засобом адаптації в суспільстві.

Порушення мови, неможливість повноцінного мовного спілкування впливають на формування особистості дитини. Мовне недорозвинення може викликати психічні нашкодження, формувати специфічні особливості емоційно-вольової сфери і призвести до розвитку негативних якостей характеру (почуття неповноцінності, замкнутості, сором'язливості, нерішучості, негативізму). Порушення мови перешкоджає становленню в дошкільнят повноцінних комунікативних зв'язків із оточуючими, ускладнює контакти з дорослими [1].

Діти, які мають порушення мови, не здатні до тривалої ігрової діяльності, вони вперті, у окремих випадках проявляється негативізм. У них відзначаються схильність до коливань настрою, переходи від імпульсивного стану до загальмованого.

У дітей із важкими порушеннями мови спостерігаються серйозні труднощі в організації власної мовної поведінки.

Якщо діти виконують яку-небудь спільну роботу за дорученням дорослого, то кожна дитина прагне зробити все по-своєму, не орієнтуючись на сусіда та не співпрацюючи з ним.

Роль дитини в грі дуже залежить від особливостей характеру, темпераменту дитини, тому в кожному колективі знайдуться «зірки», «бажані» та «ізолювані» діти.

Серед «відторгнених» та «ізолюваних» найчастіше є діти, які погано володіють комунікативними засобами, перебувають у стані невдачі у всіх видах дитячої діяльності. Їх ігрові вміння зазвичай розвинені слабо, гра носить маніпулятивний характер;

спроби спілкування цих дітей із однолітками не приводять до успіху і нерідко закінчуються спалахами агресивності з боку «відторгнених».

У цілому комунікативні можливості дітей із вираженою мовною патологією відрізняються помітною обмеженістю і за всіма параметрами значно нижче норми.

Для більшості таких дітей характерна виражена збудливість, що пов'язана з різною неврологічною симптоматикою, у зв'язку з чим ігри, що не контролюються вихователем, часом набувають досить неорганізованої форми. Часто діти даної категорії взагалі не можуть зайняти себе якоюсь справою, що вказує на недостатню сформованість у них навичок спільної діяльності.

Велику роль у спілкуванні дітей із оточуючими відіграє самооцінка дитини, що є ядром самосвідомості так само, як і пов'язаний із самооцінкою рівень домагань, що можуть бути адекватними й неадекватними. Вони впливають на емоційне благополуччя, успішність у різних видах діяльності та її поведінки в цілому.

У дітей із важкими порушеннями мови зазвичай занижена самооцінка. Такі діти проявляють нерішучість, нетовариськість, недовірливість. Вони мовчазні, скуті в рухах. Діти дуже чутливі, готові розплакатися в будь-який момент, не прагнуть до співпраці та не здатні постояти за себе. Дошкільники тривожні, невпевнені в собі, важко включаються в діяльність. Вони заздалегідь відмовляються від вирішення завдань, що здаються їм складними, але при емоційній підтримці дорослого легко справляються з ними. Дитина із заниженою самооцінкою здається повільною. Вона довго не приступає до виконання завдання, побоюючись, що не зрозуміла, що треба робити, і виконає все неправильно. Чим

більш значима діяльність для дитини, тим важче їй із нею впоратися.

Ці діти мають низький соціальний статус у групі однолітків, потрапляють у категорію знедолених, із ними ніхто не хоче дружити.

У більшості старших дошкільників із порушеннями мовного розвитку переважає ситуативно-ділова форма співпраці, що характерна для дітей 2–4 років, які нормально розвиваються. Практично в половині дітей не сформована культура спілкування: вони фамільярні з дорослими, у них відсутнє почуття дистанції, інтонації часто крикливі, вони наполегливі у своїх вимогах.

У деяких дітей із загальним недорозвиненням мовлення переважає позаситуативна пізнавальна форма спілкування. Із цікавістю відгукуються на пропозицію дорослого почитати книги, уважно слухають нескладні тексти, але після закінчення читання організувати з ними бесіду важко: як правило, діти майже не ставлять запитань за змістом, не можуть самі переказати почуте в силу несформованості репродуктивної фази монологічного мовлення. Навіть за наявності інтересу до спілкування з дорослим дитина в процесі бесіди часто перескакує з однієї теми на іншу, пізнавальний інтерес у неї короткочасний, і бесіда не може тривати більше 5–7 хв. Значна частина дітей даної категорії намагається ізолюватися від дорослих. Дошкільники замикаються в собі, дуже рідко звертаються до старших, соромляться й уникають контактів із ними.

Дуже важливою для формування особистості дитини з мовною патологією є проблема усвідомлення свого дефекту. Розлади емоційно-вольової та особистісної сфери дітей із порушеннями мови не тільки знижують і погіршують їх працездатність, але й

можуть призводити до порушень поведінки та соціальної дезадаптації.

Таким чином, комплекс порушень мовного та когнітивного розвитку в дітей із важкою мовною патологією перешкоджає становленню в них повноцінних комунікативних зв'язків із оточуючими, ускладнює контакти з дорослими і може призводити до ізоляції в колективі однолітків.

Зазначені особливості розвитку дітей із порушеннями мови спонтанно не долають. Вони вимагають від педагогів спеціально організованої корекційної роботи. У ході організації роботи з дітьми, які мають мовні порушення, необхідно враховувати їх психологічні особливості, ступінь мовних порушень, особистісні якості.

Розвитку соціального інтелекту сприяють будь-які сюжетно-рольові ігри, бо в них завжди відображаються ті чи інші соціальні взаємини (родинні, соціально-рольові). Педагогічний супровід розвитку соціального інтелекту в сюжетно-рольовій грі полягає як у сюжетах, пропорованих дітям для розігрування, так і в безпосередній участі самого педагога в грі, коли він бере на себе роль.

Значний потенціал розвитку соціального інтелекту закладений у

театралізованій діяльності, пов'язаній із прийняттям на себе ролі того чи іншого персонажа, наприклад, злого, хитрого, спритного, який домагається якихось тимчасових успіхів за рахунок обману оточуючих. «Опановуючи» почуття даних персонажів нібито зсередини, дитина вчиться розпізнавати подібні наміри в ситуаціях міжособистісної взаємодії через певні інтонації, мімічну і жестову експресію за внутрішнім емоційним відчуттям. Великі можливості такого пізнання світу закладені у виховному просторі свята. Підготовка до свята, розучування ролей, ігри-драматизації дозволяють дитині займатися перед дзеркалом зоровим аналізатором, контролюючи свою експресію, співвіднесення її з певними внутрішніми відчуттями, еталонами, зображенням реальних емоцій і виразних рухів.

Отже, соціальний інтелект дошкільника формується в ході його соціалізації. Для успішного його розвитку в дітей у дошкільному віці необхідно організовувати позитивне особистісноорієнтоване спілкування з близькими, що створює сприятливе середовище для розвитку соціального інтелекту дошкільнят.

Література

1. Зайцев И. С. Социальная адаптация детей с нарушениями речи / И. С. Зайцев // Дефектология. – 2003. – № 5. – С. 107–115.
2. Михайлова Е. С. Методика исследования социального интеллекта (Адаптация теста Дж. Гилфорда и М. Салливена): руководство по использованию / Е. С. Михайлова. – СПб., 1996 – С. 53.
3. Олпорт Г. Становление личности. Избранные труды / Г. Олпорт. – М.: Смысл, 2002. – С. 329.
4. Савенков А. И. Концепция социального интеллекта / А. И. Савенков // Одаренный ребенок. – 2006. – № 1. – С. 6–18.